

ЮВІЛЕЇ

Леся Заводна,

методист кабінету інформаційних комунікацій та видавничої діяльності Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, магістр філології, спеціаліст вищої категорії

***Я НІКОЛИ НЕ НАЛЕЖАВ СОБІ...
(до 105-ї річниці від дня народження
Василя Сухомлинського)***

Йому судилося народитися і померти у вересні, і це неабияк символічно, адже вересень у житті педагога – це початок нового навчального року – нової сторінки в житті кожної школи і кожного учня.

Він вирізнявся ерудованістю, поміркованістю, надзвичайною скромністю й людяністю, а ще – величезною працездатністю та неабиякою силою волі. Щодня о четвертій годині ранку він заходив до свого кабінету й поринав у роботу. З четвертої до восьмої – це був час його особливої розумової та емоційної зосередженості. І колись, ще за його життя, та й нині, люди неабияк дивуються: коли він устиг стільки зробити? Значною мірою відповідь криється саме в цих чотирьох годинах ранкової праці.

Хто ж він – цей великий і невтомний трудівник?

Без сумніву, всі впізнали Василя Олександровича Сухомлинського – видатного педагога, публіциста, письменника, кандидата педагогічних наук, заслуженого вчителя УРСР, члена-кореспондента Академії педагогічних наук СРСР (*див. фото 1*).

Однак сьогодні хочеться розповісти про Василя Олександровича як про звичайну людину, з її радостями і болями, людину, щиро залюблену у свою справу, школу та дітей, люблячого тата і чоловіка.

Суттю його життя було – жити для людей, наповнювати цей світ користю. Він неодноразово повторював: *«Людина, народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний»*.

Василь Олександрович Сухомлинський народився 28 вересня 1918 року в селі Василівка Онуфріївського району на Кіровоградщині в неможливі селянській родині. У дитинстві хлопчик вирізнявся серед своїх ровесників: незважаючи на те, що зростав досить хворобливим, однак демонстрував неабиякі творчі здібності, зокрема непогано малював і писав вірші. А ще він захоплювався грою на сопілці. Ніхто з колгоспних пастушків не вмів так майстерно вирізати сопілку з бузини, як Василько. І навіть звучала його сопілка по-особливому – чистіше й ніжніше...

Усі найкращі риси, притаманні людині, як-от людяність, співчутливість, привітність, чуйність, доброзичливість, скромність,

Фото 1. Василь Сухомлинський

щирість, Василеві прищепили його батьки – Олександр Омелянович та Оксана Овдіївна Сухомлинські (див. фото 2).

Фото 2. Батьки Василя Сухомлинського

Батько майбутнього педагога не лише обробляв землю, а й був у селі досить шанованою людиною: членом правління колгоспу, сільським кореспондентом і активним учасником сільської самодіяльності, керував колгоспною хатою-лабораторією, столярував і навчав цієї справи місцевих дітлахів, викладаючи трудове навчання (з деревообробної справи) у місцевій семирічці. Крім того, він власноруч виготовляв меблі, дитячі іграшки та музичні інструменти. Саме від батька хлопчик навчився малювати, ліпити з глини, вирізати з дерева фігурки та сопілки.

Мати, незважаючи на те, що була звичайною сільською жінкою (працювала в колгоспі дояркою, займалася домашнім господарством, вміла гарно шити), була обдарованою й творчою натурою – часто довгими зимовими вечорами вона захоплено розповідала дітям казки. Саме вона спонукала сина до педагогічної діяльності, адже бачила в ньому неабиякий потенціал. Вона казала: *«Ти розумієш, Васильку, в тебе є хист, дар, талант учителя. Тим людям, в яких немає такого покликання, не варто обирати професію вчителя. А тим, у кого воно є, не варто його губити»*. Василь Олександрович ці мамині слова пам'ятав усе життя.

Василь був другою дитиною в сім'ї. Крім нього було ще троє дітей – сестра Меланія та брати Іван і Сергій (див. фото 3). Усі вони, як і Василь, згодом також стали вчителями.

Фото 3. Василь Сухомлинський із сестрою Меланією й братами Сергієм та Іваном

Василь Олександрович не навчався у відомих університетах світу, не мав можливості в молодості розкошувати в знаменитих наукових бібліотеках. У 1933 році, після закінчення семирічки в рідному селі, 15-річним він вирушив до Кременчука. Спочатку вступив до Кременчуцького медичного технікуму, але невдовзі зрозумів, що обрав не те, що було до душі, й покинув цей заклад. У 1934 році вступає на підготовчі курси учительського інституту в Кременчуці, а потім навчається в ньому на факультеті української мови і літератури.

Через хворобу у 1935 році залишає навчання в інституті й, маючи лише 17 років, розпочинає працювати вчителем у сільських школах рідного району, одночасно навчаючись заочно в Полтавському педагогічному інституті на факультеті української філології, який закінчує у 1938 році.

Незважаючи на прискорений курс навчання, його освіченість вражала: за кілька місяців досконало вивчив німецьку мову, знав також англійську, французьку, польську та чеську.

Василь Сухомлинський – учасник Другої світової війни. Воював, на фронті був двічі поранений, після чого довго лікувався в госпіталі. Отримане поранення в руку було настільки тяжким, що хірурги хотіли її ампутувати, однак педагог не дав цього зробити, наголошуючи: «Ні! Я ж учитель!». Саме це, мабуть, і врятувало його: лікареві довелося двічі оперувати Василя Олександровича, але його руку він усе-таки врятував. Це лише один факт із життя видатного педагога, що красномовно свідчить, якою величезною була віра Сухомлинського до життя.

Особливий вплив на онука мав дід Омелян. Володіючи чималою як для села бібліотекою, саме він навчив Василька любити книги та заохочував до читання. Помираючи, свою бібліотеку дід залишив Василеві, який, як скарб, зберігав дідовий подарунок у дерев'яній скриньці, виготовленій власноруч батьком.

Пізніше, вже ставши відомим педагогом, Василь Сухомлинський часто згадував дідові слова: *«Хто дітей любить, той добрий чоловік»*.

За своє життя Василь Сухомлинський написав **48 монографій і брошур, понад 600 статей, 1500 оповідань і казок для дітей**. Його твори видані 53-а мовами світу, загальним накладом майже 15 млн примірників.

Серед найвідоміших праць:

- «Батьківська педагогіка»,
- «Як виховати справжню людину»,
- «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості»,
- «Павлиська середня школа»,
- «Розмова з молодим директором школи»,
- «Сто порад учителеві»,
- «Народження громадянина» (витримала 28 видань і перекладена 17-а мовами) (див. фото 4).

Фото 4. Книги Василя Сухомлинського

Однак найвідомішою працею директора із Павлиша стала книга «Серце віддаю дітям». Уперше вона побачила світ у 1968 році в німецькому видавництві «Volk und Wissen» у Берліні німецькою мовою під назвою «Mein Herz gehört den Kindern» (див. фото5).

Фото 5. Обкладинка та тверда палітурка першого видання книги «Серце віддаю дітям» німецькою мовою (Берлін, 1968)

Перше видання книги вийшло друком за сприяння німецьких колег та друзів Василя Олександровича – Юргена Польцина, директора однієї з німецьких шкіл-інтернатів, Герхарда Нойнера, директора Науково-дослідного інституту педагогіки в Берліні, та Маргот Гоннекер, міністерки освіти Німецької Демократичної Республіки (НДР).

Книга була виконана у високотехнологічній поліграфічній якості з твердою палітуркою та глянцевою суперобкладинкою. Титульна сторінка вирізнялася художньо довершеним дизайном та ілюстраціями, що доволі промовисто передавали зміст «Серця віддаю дітям». Внутрішній макет та дизайн книги також були досконало продумані – оригінальні читабельні шрифти, відступи, вставки чорно-білих фотографій з фрагментами занять у Павлиській школі, цитати Василя Сухомлинського, відгуки читачів тощо. Про популярність «Серця віддаю дітям» у Німеччині свідчить той факт, що німецьке видавництво «Volk und Wissen» перевидавало книгу сім разів поспіль.

В Україні книга вперше вийшла друком у 1969 році в Києві у видавництві «Радянська школа» іще за життя Василя Олександровича (див. фото 6). Українською мовою у повному обсязі вперше вона побачила світ у видавництві «Радянська школа» (Київ, 1977) у третьому томі видання «Василь Сухомлинський. Вибрані твори в 5 томах». Після цього видавництво «Радянська школа» видавало її ще 11 разів, іноді й двічі на рік. У різних друкованих виданнях було опубліковано понад 70 відгуків та рецензій на цю працю. Загалом книга була перекладена 30-а мовами світу й, витримавши 54 перевидання, стала справжнім педагогічним бестселером.

Фото 6. Книга «Серце віддаю дітям», видана у різні роки різними мовами

Книга «Серце віддаю дітям» складається із двох частин: «Школа радості» та «Роки дитинства», де пропонується опис роботи «Школи під блакитним небом» як творчої лабораторії, в якій розвиваються креативні здібності школярів через гру, природу, фантазування. Значна увага приділяється здоров'ю підростаючого покоління, яке потрібно загартовувати як у школі, так і в позаурочний час.

«Серце віддаю дітям» – це своєрідне педагогічне кредо і в той же час педагогічний заповіт Сухомлинського. Червоною ниткою через усю працю проходить ідея становлення душевної серцевини Людини – її думок, переконань, почуттів, естетичних поглядів та смаків. Автор показує, як виховати Щасливу Людину та як досягти того, щоб у нашому суспільстві не було жодної людської особистості з порожньою душею.

У 1974 році за цю працю Василь Сухомлинський був удостоєний Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (помертвено) (див. фото 7).

Фото 7. Диплом лауреата Державної премії УРСР за книгу В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» (1974)

До 100-річчя від дня народження В. О. Сухомлинського у харківському видавництві «Акта» вийшла книга «Серце віддаю дітям» (нове прочитання). Виданню посприяла Ольга Василівна Сухомлинська (див. фото 8).

Фото 8. «Серце віддаю дітям» (нове прочитання) (Харків, 2018)

У першій частині вміщено автентичний текст книги «Серце віддаю дітям», такий, яким його написав Василь Олександрович, у другій – показано шлях від рукопису до видання праці, який розтягнувся на кілька років (зокрема до неї увійшло листування Сухомлинського з видавництвами і рецензії на книгу), а в третій розміщено матеріали, завдяки яким можна

простежити долю книги «Серце віддаю дітям» після її публікації у 1968–1969 рр., бібліографічний показник рецензій і відгуків на неї.

Василь Олександрович Сухомлинський – не лише видатний учений і педагог, а ще й талановитий дитячий письменник. Як свідчення цьому – величезна кількість книг різних років і видавництв для дітей. Казками та оповіданнями Сухомлинського, такими легкими, простими і доступними, зачитувалося (та й нині зачитується!) не одне покоління дітей і батьків. Переконані, що ці книги – неоціненний дар, отриманий нами в спадок від видатного педагога Василя Сухомлинського (див. фото 9).

Фото 9. Книги Василя Сухомлинського для дітей

Варто зауважити, що Василь Олександрович не лише сам був письменником, а книги писали й про нього. Постаті видатного педагога присвятили свої твори Борис Тартаковський («Повість про вчителя Сухомлинського», 1972), Іван Цюпа («Василь Сухомлинський (Добротворець)», 1985), а також поет Іван Драч (драматична поема «Дума про Вчителя», 1977).

35 років свого життя Василь Сухомлинський віддав школі, зокрема 23 із них (із 1948 р. й до кінця життя) він пропрацював директором у Павлівській середній школі, дійсно віддавши її учням своє серце.

Він був різним: добрим, ласкавим, уважним, турботливим, чуйним, гнівним, суворим, але ніколи не був байдужим. Працював самовіддано, невтомно і виснажливо. До самозабуття, до самозречення, забуваючи про час, потребу відпочити, подбати про своє здоров'я. За його ж влучним висловом, *«ніколи не належав самому собі, своїм інтересам, тим паче, забіганкам»*.

У багатьох напрямках педагогічної науки Василь Олександрович випередив час. Зокрема, розроблена ним унікальна авторська педагогічна система виховання творчої особистості стала відомою в усьому світі, а його методика виховання серцем – дороговказом для педагогіки другої половини ХХ – початку ХХІ століть та майбутніх поколінь.

Він назвав свою школу по-особливому – Школа під блакитним небом, або Школа радості (див. фото 10).

Фото 10. «Школа під блакитним небом» Василя Сухомлинського

Що ж це за Школа? – запитаєте ви. Ось як на це відповідав сам Василь Олександрович:

Теплий літній вечір. На голубому небі спалахує перша зірочка. Щодня до мене приходять діти. Дошкільники, першокласники, другокласники... Ми сідаємо під столітнім дубом. Замоває село, засинає степ, із саду долинають таємничі звуки, спить озеро.

Увесь світ навколо нас спить, лише зірочка в небі мерехтить та цвіркун співає.

Це і є наша Школа під Блакитним Небом. Діти приходять у світ казки. У ці прекрасні літні вечори ми стаємо поетами – складаємо казки. Усе, що ми бачимо, здається нам у ці дивовижні години казкою.

Школа під Блакитним Небом – це джерело живої думки й слова, до якого я щодня привожу вас, щоб ви стали людьми великої душі, розумними й сердечними, мудрими мислителями.

У своїй Школі під блакитним небом видатний педагог намагався будувати процес виховання і навчання, як радісну працю, яка приносить задоволення. Так, школу в Павлиші оточував чудовий сад, посаджений дітьми та вчителями. Між садом та виноградником були теплиця та зелена лабораторія, там вирощували квіти, овочі, проводили досліди, власноруч вирощували хліб. Також у школі були пасіка, голуб'ятник, дитячий театр, кінозал, а на ставку – невеличка водна станція. У цій Школі інтереси дітей були понад усе!

Особлива увага приділялася розвитку світогляду учнів, ключова роль відводилася слову педагога, художньому стилю викладу, вигадуванню спільно з дітьми казок і художніх творів. У шкільній бібліотеці були журнали, дитячі хрестоматії з науки та техніки. Кожен міг користуватися книгою в школі чи взяти додому. Мабуть, тому учні Сухомлинського дуже любили читати та складали казки ще задовго до того, як навчилися писати.

Найкращим вихователем та другом дитини Василь Сухомлинський вважав природу, тож багато своїх уроків проводив саме на лоні природи, навчаючи дітей не тільки дивитися, а й бачити, не тільки слухати, а й чути. Він спонукав помічати у звичайному – незвичне, бачити в щоденному – особливе.

Тож не дивно, що Школа під блакитним небом отримала ще одну горду назву – Школа радості.

Крім того, з легкої руки Василя Олександровича в педагогіці з'явилися нові, досі невідомі поняття: «уроки мислення», «виховання красою», «кімната думки», «кімната казки», «куточок краси», «куточок мрій», «книга природи», «зелений клас», «сад здоров'я», «острів чудес», «мандрівки до першоджерел слова і думки», «подорожі в навколишній світ», а також «Школа для батьків» – оригінальна система роботи вчителів Павлиської школи з батьками учнів. У цій незвичній школі батьки слухали лекції і бесіди з педагогами та психологами, спрямовані на практику виховання.

Недаремно саме Василя Сухомлинського сьогодні називають «хрещеним батьком» Нової української школи, адже ще півстоліття тому він у своїй Школі під блакитним небом утвердив принципи школи майбутнього, які й було покладено в основу Нової української школи, а це:

- дитиноцентризм;
- унікальність та самоцінність кожної дитини;
- розвиток системного мислення;
- нова якість спілкування та побудова гармонійних стосунків між людьми;

- необхідність отримання дітьми позитивних відчуттів від навчання;
- самостійна розумова праця учнів;
- навчання через подолання труднощів;
- розвиток у дітей найвартісніших людських якостей, як-от: любові, людяності, чуйності, тактовності, співчуття;
- виховання культури бажань;
- урівноваження матеріальних і духовних потреб;
- розвиток емоційної сфери тощо.

Не знали б ми стільки про Василя Олександровича і не оцінили б його реальну роль у світовій педагогіці, аби не його дружина, мати його дітей, колега, учителька Павлиської середньої школи – Ганна Іванівна Сухомлинська (*див. фото 11*). Вони одружилися далекого 1944 і прожили разом 26 років. Вона не тільки разом із чоловіком була дотична до створення Школи під блакитним небом та викладала в ній, але й ростила їхніх власних дітей, Сергія та Ольгу, забезпечувала побут, зрештою, дбала про всю родину, огортаючи любов'ю і турботою.

Після смерті чоловіка саме Ганна Іванівна взяла на себе обов'язки упорядника його літературно-педагогічної спадщини, зокрема вона:

- систематизувала і впорядкувала практично всі праці педагога;
- уперше вираховувала фонд спадщини Василя Олександровича (а це була колосальна праця, якщо врахувати, що до цього ніякої систематизації праць педагога за життя зроблено не було і все здійснювалося вперше);
- розшифрувала чернетки листів та систематизувала переписку Василя Олександровича;
- підготувала до друку твори, що були на момент смерті педагога в рукописах: «Розмова з молодим директором школи», «Листи до сина», «Сто порад учителю», «Як виховати справжню людину»;
- упорядкувала і передала в Центральний державний архів вищих органів влади та управління України великий архів Василя Сухомлинського (нині це фонд № 5097). На сьогодні цей фонд налічує 1243 справи, а саме: монографії, дисертацію педагога і матеріали до неї, документи службової діяльності, листування, книги Сухомлинського, видані в СРСР і за кордоном, а також книги про нього;
- стала головним ідеологом створення музею Василя Сухомлинського у Павлиші та забезпечила його основними фондами: у 1972 р. передала 1500 експонатів (особисті речі, фотографії, домашню бібліотеку, рукописи, щоденники, усі видані праці, магнітофонні записи виступів перед учителями, кінофільми про педагога), склала перелік усіх речей, що знаходилися на робочому столі Василя Олександровича, а в лютому 1975 р. відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР (№ 85) музей отримав статус Державного педагогічно-меморіального музею Василя Сухомлинського.

«Те, що вона зробила, було під силу хіба що цілому дослідницькому інституту», – наголошувала про неоціненний вклад Ганни Іванівни Сухомлинської донька Ольга.

Справу життя видатного педагога Василя Сухомлинського нині продовжують його донька *Ольга Василівна Сухомлинська*, український педагог, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України, а також співголова Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського, а також внучка *Леся Віталіївна Сухомлинська*, науковий співробітник сектору сухомлиністики відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, керівник ГО «Всеукраїнська асоціація Василя Сухомлинського» (*див. рис. 11*).

«Що було найголовнішим у моєму житті? Не роздумуючи, відповідаю: Любов до дітей», – саме ці слова Василя Сухомлинського нехай стануть дороговказом для всіх, хто присвятив себе високій місії – рости Людину.

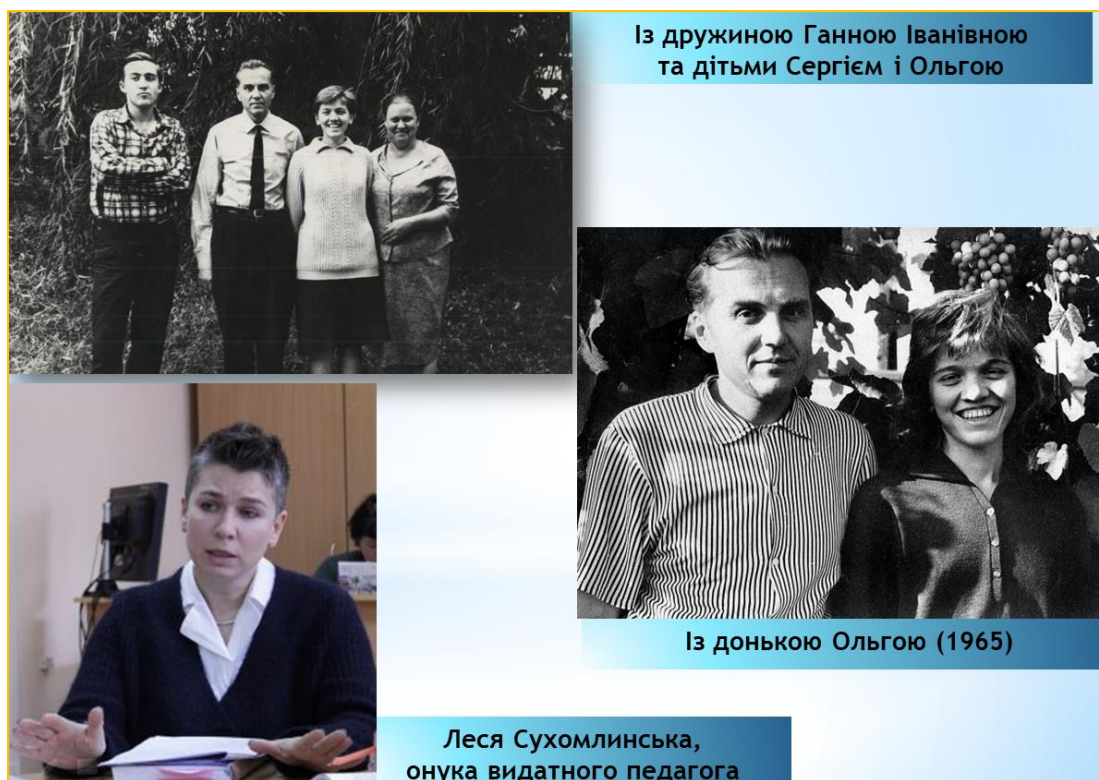

Фото 11. Справа Василя Сухомлинського не забута

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василь Сухомлинський. URL: <https://kuzminykh.org/2030-vasily-sukhomlinsky.html> (дата звернення: 05.10.2023).
2. Василь Сухомлинський. Школа під блакитним небом. *Вибрані твори*: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 30–42.
3. Василь Сухомлинський: цікаві факти. *Dovidka.biz.ua*: онлайн-довідник сучасних фактів та корисних знань. URL: <https://dovidka.biz.ua> (дата звернення: 05.10.2023).
4. Лісіна Л. Ідеї В. Сухомлинського в сучасному освітньому просторі. *Університетське слово*. 2018. URL: <https://us.bdpu.org.ua/ideji-v-suhomlinskykh-v-suchasnomu-osvitnomu-prostori.html> (дата звернення: 20.09.2023).
5. Музична скринька Василя Сухомлинського. *Педагогічний музей України НАПН України*: вебсайт. 2021. URL: http://pmu.in.ua/actual-info/syhoml_myzyka/ (дата звернення: 08.10.2023).
6. Невідоме про відомих: випускник Полтавського педінституту, який став класиком педагогічної думки ХХ століття. *Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*: вебсайт. 2023. URL: http://pnpu.edu.ua/news/nevidome_pro_vidomih-vasil-sukhomlinskij-vipusnik-poltavskogo-pedinstytutu-yakij-stav-klasikom-pedagogichno%D1%97-dumki-hh-stolittya.html (дата звернення: 08.09.2023).
7. 55 років від часу виходу друком першого видання книги Василя Сухомлинського «Серце віддаю дітям». *Педагогічний музей України НАПН України*: вебсайт. 2023. URL: <http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/volk-und-wissen/> (дата звернення: 08.10.2023).